

Władyka, Wiesław

"Mussolini był pierwszy...", Jerzy W. Borejsza, Warszawa 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/4, 870-871

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Spora ich część działała poza własnym środowiskiem i nie zawsze łatwo było ich zidentyfikować. Zgodnie z oczekiwaniami, wielu spotykamy w Organizacji Bojowej PPS w okresie jej najintensywniejszej działalności. Autor raczej nie wykracza poza dotychczasowe ustalenia, ale patrzy na nie z nowej perspektywy.

Rozdział szósty, który zamyka książkę, poświęcony jest ruchowi związkowemu, spółdzielczości i pracy kulturalno-oświatowej. Zdaje się wynikać zeń wniosek, że solidarność środowiska niwelowała częściowo podział na grupę „inteligentką” i „robotniczą”, inżynierowie i urzędnicy nierzadko znajdowali wspólny język z szeregowymi pracownikami, a zagrożenie postępującą rusefikacją wzmagало dodatkowo poczucie wspólnoty.

Praca wyposażona jest w bibliografię i indeks osobowy.

A. S.

Józef Borzyszkowski, *Z dziejów pracy organicznej na Pomorzu. Działalność gospodarcza Stanisława Sikorskiego w okresie zaboru pruskiego*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Gdańsk 1979, s. 192.

Monografia jednego z najzamożniejszych polskich ziemian Pomorza Gdańskiego, właściciela Wielkich Chelmów pod Chojnicami i szeregu innych folwarków, aktywnego działacza spółek zarobkowych i stowarzyszeń społeczno-kulturalnych. Autor omawia inwestycje i poczynania modernizacyjne, których Sikorski dokonał w swoich majątkach; analizuje także kierunki jego lokat kapitałowych poza rolnictwem. Książka wykracza poza tradycyjną formę biografii, ukazując rozwój spółek zarobkowych i banków rolnych. Tabele statystyczne ilustrują rozwój gospodarczy regionu w okresie 1887—1914, w którym zamyka się praca Borzyszkowskiego.

Autor przedstawia zjawiska i procesy znane lepiej z historii Wielkopolski: współpracę ziemiaństwa, duchowieństwa, inteligencji i drobnomieszczanstwa na polu gospodarczym i społeczno-kulturalnym, pod kierunkiem nielicznego grona aktywistów obdarzonych znacznym autorytetem wśród ludności polskiej. Twierdzi jednak, że wskutek mniejszej liczebności pomorskich ziemian ich rola nie była tu kluczowa, zaś skala działalności Sikorskiego znacznie przekraczała przeciętną.

Podstawowe źródła zaczerpnięto z bogatego archiwum gospodarczego i rodzinnego Sikorskich, przechowywanego w WAP w Bydgoszczy. Wykorzystano też archiwalia proveniencji urzędowej i nieliczne materiały wytworzone przez polskie organizacje. Wątpliwosć budzi ograniczony zakres kwerendy prasowej. Być może właśnie dlatego w książce odczuwa się brak konkretniejszych informacji o założeniach programowych pomorskich organiczników i celach, jakie sobie stawiali.

A. S.

Jerzy W. Borejsza, *Mussolini był pierwszy*, „Czytelnik”, Warszawa 1979, s. 492.

Praca oparta jest na bardzo obfitej literaturze obcojęzycznej, dokumentach z archiwów włoskich, także francuskich, niemieckich, polskich i czeskich, ponadto autor zebrał relacje od tzw. uczestników wydarzeń. J. W. Borejsza próbował w swej książce odpowiedzieć na pytanie, co łączyło faszyzm włoski z hitleryzmem, co je też dzieliło. Interesował się powiązaniem między tymi systemami a zjawiskami występującymi w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce i krajach Europy Wschodniej, stąd m. in. analiza technik nowoczesnych zamachów stanu, stosunków między intelektualistami a reżimami totalitarnymi. Całość składa się z dwunastu — w dużej mierze autonomicznych — esejów (niektóre były

już publikowane w polskich czasopiśmie), których charakter jest dość zróżnicowany, obok typowo publicystycznych, np. „Marsz na Rzym”, występują szkice naukowe np. „Faszyzm włoski a Europa Wschodnia 1922—1945”. Autor koncentruje narrację wokół poszczególnych postaci, są to m. in. B. Stianini, Beck, Ciano, Dmowski, Hitler, Malaparte, Mussolini, Piłsudski, Sikorski.

Książka zawiera interesujące ilustracje. Cenne uzupełnienie stanowi nota bibliograficzna informująca czytelnika o rozwoju badań nad faszyzmem (przede wszystkim włoskim) w świecie. Zawiera ona obszerne charakterystyki wielu pozycji nie przetłumaczonych na język polski.

W. W.

Tadeusz Jurga, *U kresu II Rzeczypospolitej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1979, s. 580.

Zadania pracy poświęconej ukazaniu przyczyn klęski wrześniowej 1939 r. zostały przez T. Jurgę określone we wstępie przy pomocy dwóch pytań: Czy można było zmienić bieg wydarzeń, zanim doszło do katastrofy? i: Co spowodowało, że kraj stanął do nierównej walki z całą potęgą III Rzeszy zupełnie sam? By znaleźć odpowiedzi na te pytania, autor podzielił pracę na dwie części w pierwszej zajmując się przede wszystkim analizą założeń polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej, sprawnością militarną i dowódcą Wojska Polskiego, w drugiej przebiegiem kampanii wrześniowej. Książka zawiera więc szczegółowe omówienie wojennych wydarzeń, ich konfrontację z planami, przygotowaniem strony polskiej. Rozważania te zamyka stwierdzenie, iż klęska militarna „nastąpiła za szybko; nim wykorzystano wszystkie możliwości i szanse ponad 30-milionowego państwa”. Jak uważa T. Jurga, nie mogły być one wykorzystane, gdyż fakt, że zwycięstwo nad siłami niemieckimi leżało poza zasięgiem możliwości Wojska Polskiego nie spowodował narodzin jakiejś dostosowanej do przebiegu wydarzeń, doktryny „przetrwania” a dominowała zaimprovizowana koncepcja, „która nad wszystkie rządzące wojną prawa stawiała waleczność żołnierza polskiego i bezdroża ubożego kraju jako broń najskuteczniejszą z uzbrojonym po zęby przeciwnikiem”. Autor wykorzystał obszerną literaturę przedmiotu, wspomnienia, także źródła archiwalne.

W. W.

Ryszard Nazarewicz, *Drogi do wyzwolenia. Koncepcje walki z okupantem w Polsce i ich treści polityczne 1939—1945*, Książka i Wiedza, Warszawa 1979, s. 554.

Rozwinięty tytuł książki znakomicie obrazuje jej zadania. Warto tylko dodać, że obraz najważniejszych koncepcji politycznych głównych polskich ugrupowań i organizacji polityczno-wojskowych w latach 1939—1945 autor uzupełnia analizą stosunku tych ugrupowań i organizacji do zasad i sposobów prowadzenia walki o przetrwanie narodu, o odzyskanie niepodległości, a także analizę ich stosunku do sił z jakimi chciały się sprzymierzać, do kształtu ustrojowego, społecznego, terytorialno-narodowościowego odrodzonego państwa polskiego. Przy czym R. Nazarewicz zajmuje się przede wszystkim myślą polityczną organizacji o większym zasięgu i znaczeniu, ze zwróceniem uwagi na jej wewnętrzne przemiany, uwarunkowane wydarzeniami wojennymi, na świecie i w kraju. Najobszerniej zostały omówione w tym kontekście dzieje polskiego ruchu robotniczego, a zwłaszcza Polskiej Partii Robotniczej.

Praca oparta jest na szerokiej bazie źródłowej; zwracają uwagę archiwalia przechowywane w CA KC PZPR, Archiwum MSW, WIH, także w archiwach Moskwy, Kijowa, Mińska, Berlina i CA NRD w Poczdamie; autor daje we wstępie świadectwo przekonaniu, iż przeprowadzenie poszukiwań archiwalnych w Londynie i Koblencji „poszerzyłoby warstwę